

אסור להזיק ממון חברו

יעקב פילבר / מרכז הרב

לזכר ידיד וחבר בלב וגפשו, שרגילים היינו להשתעשע במילי דאורייתא. יתמות — זוהי ההרגשה שאפפה את הישיבה עם פטירתו של אברהם יצחק ז"ל. כל אחד הרגיש שאבד לו חבר ורע, משום שהיה רעו של כל תלמיד ותלמיד בישיבה, צעיר וקשיש. היה קדוש בדרכיו שנבעו מטבעו הטהור, ולמרות רובי מצחתי, תורתו וחסדיו, לא החזיק טובה לעצמו, לא במעשיו ולא ביחוסו. ענק היה במדותיו וכוחות נפשו, ובדמי ימיו נלקח לעולם שכולו טוב.

בשו"ע חו"מ סימן שע"ח ס"א כתב המחבר: "אסור להזיק ממון חברו, ואם הזיקו אע"פ שאינו נהנה חייב לשלם נזק שלם, בין שהיה שוגג בין שהיה אנוס" — ומעיר הרמ"א: "ודוקא שאינו אנוס גמור כמו שיתבאר — כיצד נפל מהגג ושבר את הכלי" וכו', ובס"ב כתב: "נפל מן הגג והזיק, חייב לשלם נזק שלם בין שנפל ברוח מצויה בין שנפל ברוח שאינה מצויה", וג"כ מעיר הרמ"א: "דלא מקרי אונס גמור".

על תחילת דברי המחבר בס"א אסור להזיק ממון חברו, כותב הגר"א בביאורו: אפילו במקום סכנה כמ"ש ב' ב' ודברי הגר"א הללו צריכים באור. בב"ק (ס' ע"ב) רב הונא אמר כו' קא מיבעיא ליה מהו להציל עצמו בממון חברו, שלחו ליה אסור להציל עצמו בממון חברו אבל אתה מלך, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחיז בידו. אמנם לפירוש רש"י שם שכתב ויצילה שלא ישרפוה, הואיל ואסור להציל את עצמו בממון חברו, משמע שהאיסור עומד אפילו בפני פקוח נפש, שאל"כ מדוע הצילה יואב ומה בכך ישרפו וישלמו. ולכן פרשו התוס' שלא מעשה השריפה או ההצלה בממון חברו הוא האיסור, שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, אלא האיסור הוא שלא לשלם, שכתבו: איבעיא ליה אי חייב

לשלם כשהציל עצמו מפני פקוח נפש. ברם הגר"א שהביא ראייה מכאן שאסור להזיק ממון חבירו אפילו במקום סכנה אינו מובן, אם האיסור אינו בהזיק אלא באי התשלומין. וצריך לבאר את התוס' שאסור להזיק על מנת שלא לשלם, ומותר להזיק ע"מ לשלם, ולעולם האיסור וההיתר מונח בהזיק. וכן משמע ברא"ש פ"ו סי"ב, "אבל הא לא מיבעיא ליה אי שרי למיקלינהו להצלת ישראלים, דמילתא דפשיטא היא, דאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא שלש עבירות, אלא הכי איבעיא ליה מהו למיקלינהו אדעתא דליפטר מתשלומין, ואמרו ליה אסור להציל עצמו בממון חבירו אדעתא דליפטר, אלא יציל עצמו וישלם". ומשמע שהפעולה בצורה כזאת אסורה, ובצורה אחרת מותרת.

לראב"ד שיטה אחרת, שדוקא באונס ממון אסור להציל עצמו בממון חבירו, אבל באונס הגוף לא רק שמותר אלא אפילו פטור, שכתב בדין מוסר שאם אנסוהו אונס נפשות או אונס יסורין, ולא שכבר אנסוהו אלא אפילו הפחידוהו לאנסו בכך ויש כח בידם לעשות, והם למודים לעשות כך, והלך והביא מפני פחדם, פטור. אבל אם הפחידוהו להזיקו בממונו אם לא יביא להם ממון חבירו והלך והביאו, כה"ג ודאי מציל ממונו בממון חבירו חייב. הרמב"ן במלחמות הקשה עליו, שאפילו באונס הגוף נמי אשכחן כה"ג בעובדא דגדישין דמטמרי בהו פלשתים וקטלי בהו ואסרי למיקלינהו להציל עצמו בממון חבירו, והתם אם היו יכולין להתרחק בלא נפשות, היאך היה נקרא מציל עצמו. ולמה היה הדבר ספק אצל הגבורים ואדוננו דוד לא ידע, אלא ודאי הצלתם היתה מיוחדת בשריפת הגדישין ואעפ"כ אסרו לשרוף אלא ע"מ ליתן לו דמים.

ונראה לבאר, שהראב"ד מבאר שהסוגיא שם הולכת לשיטת הסוברים שגם בגזל, הדין יהרג ואל יעבור, כמו שמובא בירושלמי ע"ז (פ"ב ה"ב): יצא רובו אין נוגעים בו כו' חיישינן שלא ימות ואין דוחים נפש מפני נפש, לא סוף דבר שאמר לו הרוג את איש פלוני אלא אמר לו חמוס את איש פלוני. והוא כדעת ר"מ בכתובות (י"ט ע"א), "קסבר ר"מ עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו, יהרגו ואל יחתמו שקר". אמנם רבא שם דוחה סברא זו, מטעם שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"ז וג"ע ושפיכות דמים, אבל הירושלמי חולק על כך. והראב"ד יבאר שסוגיתנו הולכת בשיטת הירושלמי, אבל הבבלי, כמו שאמר רבא, חולק על כך, ולכן אין להתחשב בה, וכך מבארים גם את דברי רש"י. המחבר בסימן שפ"ח ס"ב בדין מסור פסק: "ואם נשא ונתן ביד אע"פ שהוא אנוס חייב לשלם, שהמציל עצמו בממון חבירו חייב". וכן בסימן שנט"ט ס"ד:

"אפילו הוא בסכנת מות וצריך לגזול את חברו כדי להציל את נפשו, צריך שלא יקחנה אלא על דעת לשלם". וכן בסימן ש"פ ס"ג: "אם הנרדף שבר כלים של אדם אחר חייב, שהמציל עצמו בממון חברו חייב". מכל האמור מבואר שהמחבר פסק כשיטת התוס' שהיא גם דעת הרמב"ן, הרשב"א, הרא"ש ושאר פוסקים. ולשיטתם אסור להציל עצמו בממון חברו שלא ע"מ לשלם.

באור זה הוא אם נפרש את האותיות בגר"א "כמ"ש ס' ב'" כמו שמבואר בב"ק דף ס' עמוד ב', וכך נראה האמת. אבל בתחילה נתעוררתי לבאר את הגר"א בדרך אחרת שכוונתו "כמ"ש ס' ב'" לכמו שמבואר בסעיף ב' שבסימן זה, לדין נפל מן הגג והזיק חייב לשלם נזק שלם בין שנפל ברוח מצויה בין שנפל ברוח שאינה מצויה (דלא מקרי אונס גמור). שלנפילה מן הגג הוא קורא מקום סכנה, ואעפ"כ חייב לשלם. ודברי הגר"א צריכים באור, שתלה האיסור בחיוב תשלומים, שהרי להוכיח שאסור לאדם להזיק אפילו במקום סכנה מביא הגר"א ראייה מסעיף ב' שלא מוזכר בו איסור, רק חיוב שחייב לשלם נזק שלם. ונראה לבאר שלדעתו החיוב לשלם במזיק, נובע מאיסור להזיק. על כן בכל מקום שאנו מוצאים חיוב לשלם מוכח הדבר שיש כאן גם איסור להזיק, ולכן במקום שמותר להזיק, כגון, להפריש מאיסור, אם יזיק יפטר מלשלם. ואין להקשות מב"ק (ס' ע"ב) מיבעיא ליה מהו שיציל עצמו בממון חברו, שלחו ליה אסור להציל עצמו בממון חברו, ולשיטת התוס' איבעיא ליה אי חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פקוח נפש, וכן כתב ברא"ש שבעיא היא להציל ולהפטר, והשיבו לו, יציל עצמו וישלם, והיש"ש כתב, לא רק שמותר לו אלא מחויב להציל, ואי לא עביד מתחייב בנפשו, וכשמציל חייב לשלם. וקשה שהרי אנו מוצאים לא רק שמותר אלא חייבים להזיק, ואעפ"כ חייבים לשלם, ומשמע שלא האיסור גורם את החיוב.

ונראה לתרץ ששם החיוב אינו מטעם מזיק, כי בכל מקום שמותר, אין שם מזיק עליו, וחיובו מטעם שכתב הרא"ש (ב"ק פ"ב ס"ו) גבי זה לא נהנה וזה חסר, שמטעם מזיק אי אפשר לחייבו מפני שמזיק בגרמא ואעפ"כ חייב לשלם, מפני שאכל חסרונו של חברו, וה"ה המציל עצמו יתחייב, כיון שאכל חסרונו של חברו. ואפילו לשיטת התוס' (שם, כ' ע"א) שכתבו, זה לא נהנה וזה חסר פטור, היינו מפני שלא נהנה, אבל במקום שנהנה אע"פ שעשה בהיתר יודו התוס' שחייב, כמו שמצינו (שם י"ט ע"ב): אבל ברה"ר אם נהנית משלמת מה שנהנית, ואעפ"י ששן ברה"ר מותר, וה"ה הציל עצמו כיון שנהנה מחסרונו של חברו חייב לשלם. וכל זה אם נאמר שהחיוב במציל עצמו אינו מטעם מזיק, אבל אפילו אם נאמר

כמו שבארנו בראשית דברינו שהמציל עצמו דינו כמזיק, שהרי משם מוכיח הגר"א שאפילו בשעת סכנה מזיק חייב, גם אז לא קשה על הנחתנו שחיוב התשלומין במזיק הוא נובע מהאיסור, שהרי ממה נפשך יתחייב כאן המציל כיון שמותר לו להציל רק ע"מ לשלם, אם ישלם מה טוב, ואם לא ירצה לשלם, א"כ עבר איסור של מזיק, והאיסור יחייבו לשלם.

דבר נוסף צריך לבאר בדברי הגר"א, מהו החידוש בשעת סכנה יותר במאונס, שהוא כותב "אפילו". ועוד, אם נפילה מן הגג חשובה סכנה וכדברי הכתוב "ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו", הרי גם בסעיף א' מובא "נפל מן הגג ושבר את הכלי", וא"כ מדוע מביא ראייה מס"ב? ואפשר לומר בדעת הגר"א שרוצה להוציא מדעתנו, שלא נאמר שאדם המזיק, מעיקר הדין חייב רק בכונתו להזיק, ומה שחייבה תורה שוגג ואנוס, הייתי אומר שהתורה גדרה בפני המזיק שלא יזיק במזיד ויאמר שוגג או אנוס הייתי ויפטר, כמו שכתבו התוס' (ב"ק ד' ע"א) סברא כזאת גבי עבד ואמה בד"ה לאו, שאפילו באין כונתו להזיק, ואע"ג דלא שייך טעמא דשמא יקניטנו רבו דאנוס הוא, פעמים בנתכוונו ויאמרו לא נתכוונו לכך פטרי, ובצורה הפוכה היינו אומרים במזיק, אך טענה זו יכולה להיות דוקא בשוגג או אפילו באנוס, אבל במקום סכנה בודאי לא שייך לומר שהתכוין להזיק, ומשמע שאע"פ שהזיק בלא כונה חייב. אמנם בס"א שלא מצוין באיזה רוח נפל מהגג, אפשר לבאר שנפל ברוח מצויה, שעלה על הגג ע"מ שיפול ברוח מצויה כעין "תמות נפשי עם פלשתים", ע"כ ציין הגר"א סעיף ב', ששם מדובר גם ברוח שאינה מצויה, שכאן בודאי לא התכוין, שהרי מנין לו שתבוא הרוח, וכאן בודאי אין כל מקום לומר שהיתה כונה. א"כ משמע ברור שאפילו במקום שאנו בטוחים שלא היתה כונתו להזיק, גם אז חייב, כלומר, לא הכונה אלא פעולת ההיזק שלא באנוס גמור היא המחייבת.